

Jolanta KONTRIMAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Kryžius lietuvių tautinio identiteto simbolikoje

Straipsnyje nagrinėjamas lietuviško kryžiaus, kaip dvasinės ir materialinės kultūros objekto, simbolikos daugiareikšmiškumas. Liaudies meistrų sukurtas kryžius yra ne tik religinio, bet ir tautinio identiteto raiškos simbolis. Kryžių statymas – lietuvių tautos religinės bei tautinės saviraiškos reiškinys. Kryžių kalnas liudija lietuvių tautos religinį ir tautinį sąmoningumą. Tautinį identitetą atspindi atkaklus kryžių statymas draudimo metais, intencijų įrašų turinys. Kryžius yra tapęs tautos laisvės simboliu.

The article analyses the polysemy of the Lithuanian cross as spiritual and material culture object with multiple meanings. The cross created by folk artists is not only a religious object but also a symbol of national identity expression. The erection of the Cross is the phenomenon of Lithuanian religious and ethnic expression. The Hill of Crosses reveals Lithuanian religious and national consciousness, in which national identity is expressed through persistent erection of the cross in the period of prohibition and through the content of intentions. The Hill of Crosses has become the symbol of nation's freedom.

Įvadas

Identitetas, arba tapatybė, yra kažkas sunkiai apčiuopiama, kol nėra išreiškiami išoriškai kokiomis nors regimomis priemonėmis, nes tai reiškinys, susijęs su vidine asmens jausena, savivoka. Kaip save įvardija, su kuo tapatina arba iš kur išskiria save asmuo, grupė, tauta. Socialinis ir kultūrinis pasaulis turi būti sudėtas iš dalių, kuriose individai apibrėžia save ar yra apibrėžiami kitų¹.

Kalbėti apie lietuvių tautinį identitetą ir jo išraiškos būdus galima tikrai labai daug ir plačiai. Per daugelį amžių patyrusi istorinius lūžius, prarasdama ir atgaudama valstybingumą, vykstant socialinei ir kultūrinei kaitai, lietuvių tauta turėjo daug galimybių ir jautė būtinybę reikšti savo tautinę tapatybę įvairiomis formomis ir būdais. Susiklosčius tam tikroms istorinėms aplinkybėms tam tikri dvasinės ir materialinės kultūros objektai tapo tautinės tapatybės simboliais.

„Daugiamatės savo esme tautinės tapatybės komponentai dalyvauja ją kuriant kaip simboliniai ir medžiaginiai jos konstravimo išteklių, kuriuos grupės ir individai naudoja kūrybiškai.“² Vienu iš tokių tautinės tapatybės komponentų amžiams bėgant tapo lietuviškas liaudies meistro sukurtas kryžius. Statomas ne tik bažnyčių šventoriuose, kapinėse,

bet ir kaimų, miestelių aikštėse, prie svarbesnių visuomeninių pastatų, gyventojų sodybose, pakelėse, vaizdingose vietose ant kalnelių ar prie šaltinių, kryžius buvo itin svarbus sunkiais istoriniais tarpsniais – per okupacijas.

Apie kryžių meninę ir simbolinę reikšmę rašyta įvairių autorių. XX a. pirmojoje pusėje kryždirbystę ir kryžių menines formas nagrinėjo Paulius Galaunė. Vėliau kryždirbystės fenomeną tyrinėjo Česlovas Kontrimas, Gražina Marija Martinaitienė. Kryžių statymo tradicijas, pamaldumą kryžiui analizavo Alfonsas Motuzas, apie draudimą statyti kryžius okupacijų metu žinių pateikia Vilius Purnas, Gražina Marija Martinaitienė, Vacys Milius. Krikščioniškąją lietuviško kryžiaus simboliką nagrinėjo Antanas Stravinskas. Lietuvių tautinę tapatybę ir jos raišką tyrinėjo Vida Savoniakaitė, Irena Šutinienė, Jonas Trinkūnas³, Andreasas Roepstorffas ir Aušra Simoniukštytė⁴, Auksuolė Čepaitienė⁵ ir Živilė Advilonienė⁶ bei kiti etnologai, sociologai, kultūrologai. Kai kurie iš minėtų autorių analizavo ir tautinio tapatumo raišką per tam tikrus kultūrinius objektus, meno kūrinius, bet kryžius tradiciškai laikomas religinės tapatybės simboliu. Tik Skaidrė Urbonienė yra tyrinėjusi kryždirbystės ypatumus ir tai, kaip liaudies meistrų kuriamuose kryžiuose atsispindi tautinio identiteto raiška išėivijoje. Tačiau nėra išsamesnės studijos, nagrinėjančios kryžių ne tik kaip religinį, bet ir kaip tautinį simbolį. Taigi straipsnyje analizuojama problema nauja ir aktuali, nes Lietuvoje vis dar yra paplitusi kryžių statymo tradicija.

Tyrimo objektas – lietuviški liaudies meistrų kuriami kryžiai.

Tikslas – aptarti liaudies meistrų sukurtą kryžių kaip lietuvių tautinio identiteto raiškos simbolį.

Uždaviniai: 1) apžvelgti lietuviškos kryždirbystės savitumą ir išskirtinumą; 2) atskleisti kryžiaus tapsmą lietuviškumo simboliu; 3) įvertinti kryžiaus, kaip valstybingumą praradusios lietuvių tautos simbolinio-rezistencinio įrankio, svarbą; 4) aptarti Kryžių kalno, kaip religinio ir tautinio sąmoningumo simbolio, reikšmę.

Darbo metodas – literatūros analizė, lyginimas ir interpretacija.

Problema – kryžiaus simbolikos daugiareikšmiškumas: lietuviško kryžiaus kaip tautinio simbolio reikšmė.

Lietuviškų kryžių kaip liaudies meno objektų išskirtinumas

Menotyrininkas ir etnografas P. Galaunė pabrėžia, kad nė viena mūsų liaudies meno šaka nėra taip paplitusi po visą Lietuvą, kaip mediniai kryžiai⁷. Paskutinė visoje Europoje christianizuota šalis – Lietuva – iki tol turėjo savo religiją, kultą, savitus etninius simbolius ir visai kitokią tapatybę, tad atrodytų, jog karo būdu brukama krikščionybė ir jos simboliai turėjo būti svetimi krašto gyventojams. Tačiau atsitiko atvirkščiai. Krikščionybės, tapusios naująja lietuvių religija, simbolis prigijo ir įgavo savitų formų, perimtų iš pagoniškosios kultūros.

Pasak Č. Kontrimo, jau XIX a. Lietuva „pradėta vadinti šventa kryžių žeme“⁸. Visgi tai nebuvo įprasti kryžiai, aptinkami kituose kraštuose. Autorius teigia, kad lotyniškojo tipo kryžiai, iškelti virš Europos bažnyčių, koplyčių ir koplytėlių, taip pat ir kapų paminklai dažniausiai puošti labai kukliai. Na, o Šiaurės ir Rytų Lenkijos, Vakarų Baltarusijos,

o ypač Lietuvos kryžiai išsiskiria gausia ir gana įvairia ornamentika. Tai pripažįsta tiek XX a. pradžios, tiek dabartiniai liaudies meno tyrėjai⁹. „Lietuvos geležiniai kryžiai arba medinių ir akmeninių kryžių geležinės viršūnės dažnai sudaro nedalomą pagoniškos ir krikščioniškos kultūrų lydinį ir savitą jungtį.“¹⁰ Tą patį galima pasakyti ir apie medinius kryžius.

Daugelis tautodailės tyrinėtojų tvirtina, jog lyginant kryžių papuošimų elementus su priešistorine lietuvių keramikos ornamentika galima išvelgti nemažai bendrumų. Įsigalėjęs krikščionybė, iš senovės nekrokulto kilęs paprotys statyti antkapinius paminklus keitė formą ir įgavo naujų reikšmių, platesnę religinę prasmę ir dar didesnę svarbą. Kryžiai statomi jau ne tik kaip antkapiniai paminklai, bet ir pažymint svarbius gyvenimo įvykius: gimimą, krikštynas, vedybas, ligonio pasveikimą, naujo ūkio įsteigimą, bylinėjimosi pabaigą, nederlingus arba ypač derlingus metus, žmonių ir gyvulių epidemijas, tragišką mirtį.¹¹

Taigi savita lietuviškų kryžių forma yra senosios lietuvių kultūros padarinys¹². Lietuviškuose kryžiuose iki pat šių dienų kryždirbiai naudoja gausybę puošybos ir simbolikos. Kryžių puošybos motyvus galima skirti į dvi grupes: ikikrikščioniškosios kultūros ženklus ir krikščioniškuosius religinio pobūdžio simbolius. Pirmiesiems įkvėpimo semiamasi iš gamtos: tai ir geometriniai raštai-ornamentai (eglutės, dantukai, kryputės, langučiai, rateliai, pusračiai arba lankeliai, riestiniai, virvutės, pynutės), augaliniai (rozetės, gėlės), gyvūniniai (žaltys, paukštis) bei kosmologiniai (saulė, mėnulis, žvaigždės) motyvai. Krikščioniškais motyvais galima laikyti spindulius, nimbus, Dievo Apvaizdos akį, Kristaus kankinimo įrankius, erškėčių vainiką, angelų galveles, liturginę taurę, monstranciją. P. Galaunė pažymi, kad „mūsų kryžiuose vartojami gilios senovės lietuviški elementai greta su krikščioniškaisiais“¹³. Tokia didelė simbolinių motyvų įvairovė ir papuošimų įmantrumas leido kiekvienam kryždirbiui atskleisti talentą, išmonę, fantaziją ir sudėti į savo kūrybą visus svarbiausius jausmus bei išgyvenimus. Dėl šios gausos ir įvairovės, taip pat dėl paplitimo visoje Lietuvoje tyrinėtojai kryžius ėmė klasifikuoti ir tipologizuoti, aptarė pagrindines svarbiausias formas, dažniausiai būdingas tam tikrai vietai ar kūrėjui. P. Galaunė, Č. Kontrimas nurodė atskiriems Lietuvos etniniams regionams būdingus kryžių bruožus. Svarbiausia lietuviško kryžiaus meninės išraiškos priemone imtas laikyti ornamentas, ypač ikikrikščioniškieji motyvai, taigi ypač seni ir todėl neabejotinai lietuviški¹⁴.

„Kryžiai Lietuvoje buvo taip suaugę su kraštovaizdžiu, jog be jų tarsi ir neįmanoma šios šalies įsivaizduoti. Memorialiniai paminklai, vos tik čia koją įkėlus, iš karto bylodavo apie išskirtinį mūsų krašto savitumą.“¹⁵ Kiekvienas kryždirbys savo kūrinyje įkūnija idėją, kuri kažką svarbaus atspindi, pasakoja, moko. Lietuviškuose kryžiuose naudojami ženklai ir simboliai atlieka emocinę bei auklėjamąją funkciją. G. M. Martinaitienė teigia, kad tokį poveikį prie jų besimeldžiantiems žmonėms daro kryždirbio Antano Sorakos darbai. Taikydamas įvairią ornamentiką, reljefinius bei kontrareljefinius užrašus, jis „kūrė lyg kokius „pamokymus“, kuriais į praeivį, juolab tokį, kuris suklypo pasimelsti, turėdavo „prabilti“ vienas ar kitas kryžius, primindamas tikėjimo, Viešpaties Dievo, šventųjų svarbą ir galimybę šauktis jų pagalbos“¹⁶.

Lietuvos religiniame mene, ypač kryždirbystėje, gausu Kristaus kančios misteriją ir Dievo Motinos skausmą atspindinčių motyvų ir siužetų. Tai atvertos Kristaus ir Marijos širdys, erškėčių vainikas, sopulingoji Dievo Motinos širdis, perverta septyniais (kartais 4 ar 6) kalavijais, Kristaus kankinimo įrankiai (ietys, replės, plaktukai, vinys, kopėčios)¹⁷.

Tradiciniai memorialiniai paminklai, kryžiai, kopyltstulpiai, jų gausa ir įvairovė turėjo ne tik didelę reikšmę Lietuvos gamtovaizdžiui, bet ir žmonių dvasiniam gyvenimui, etinei laikysenai, estetinio jausmo formavimuisi.

Kryžius ir tautinė tapatybė

Kryžiaus politiškumas: tarp religijos ir rezistencijos

Siekiant suprasti, kaip ir kodėl religinis simbolis tapo lietuviams tautinio identiteto raiškos priemone ir simboliu, reikia pažvelgti į Lietuvos istoriją, pirmiausia į įvairius istorinius lūžius ir krizinius momentus. Patirdama okupacijas ir svetimųjų priespaudą, persekiojimus lietuvių tauta turėjo ieškoti būdų, kaip parodyti pasauliui savo gyvybingumą ir išreikšti tapatybę. „Žmogus, nusakydamas savo tapatybę, išskiria save iš kitų ir kartu apibrėžia savo bruožus, kurie jį sieja su grupe, bendruomene, tauta ar institucija.“¹⁸ Praradusiai laisvę ir nepriklausomybę tautai tampa gyvybiškai svarbu atsiskirti nuo kitų tautų, ypač okupantų. Pavergėjai paprastai primeta savo valią ir stengiasi užgniaužti bet kokias tautinės tapatybės apraiškas, nes tai prieštarauja jų politikai. Kaip teigia V. Savoniakaitė, etninių daugumų ir mažumų tapatybės skirtingai susiduria su politinėmis sienomis, kultūros politika. Todėl okupuotai tautai, tapusiai tautine mažuma didžiulėje imperijoje, itin svarbu išlaikyti tautinę savivoką¹⁹. Taigi okupuotos tautos žmonėms būna nesaugu garsiai prabilti apie savo tapatybę ir tenka ieškoti kitokių būdų bei formų, kaip tai padaryti. „Mene lengva įžvelgti žmonių nuotaikas, siekius, troškimus. Kūryba atveria žmonių lūkesčius, aktualias visuomenės politines nuotaikas.“²⁰ Tad etninė savimonė ėmė reikštis kitaip, tapatybės „apibūdinimu“, tautinio identiteto raiškos įrankiu tampa lietuviškas liaudies meistro sukurtas kryžius. Ypač XIX a. pabaigoje iškeliami kaip lietuviybės simboliai tautinė, meninė ir techninė kūryba²¹. Etninės tapatybės simboliais galime laikyti „visus ženklus, kuriais žmonės valingai ar nevalingai sau ir visuomenei pareiškia apie savo įvairaus lygmens socialinę savimonę arba kuriais remiantis galima iš šalies nustatyti tų žmonių etninį identitetą“²². Etninis identitetas gali būti išreikštas asmeninės etninės kultūros realijomis: kalba, papročiais, drabužiais, nuosavybės ženklais – herbais. „Kiekvienas iš šių dalykų lietuviybės simbolio prasmę galėjo įgyti tik tam tikromis aplinkybėmis.“²³ Kryždirbystė, kaip liaudies meno dalis, buvo lengviau prieinama ne tik dėl didelio paplitimo, bet ir dėl savito pobūdžio, gausios simbolikos. „Kankinimo įrankiai ir erškėčių vainikais apjuostos širdys žmonių buvo suvokiami jau nebe vien kaip Kristaus, bet ir kaip pačios pavergtos Lietuvos, žuvusių partizanų motinų išgyvenamų kančių ženklai.“²⁴

Lietuviai visada laikėsi papročio statyti kryžius ištikus nelaimėms, nes tai vienas iš būdų šauktis Dievo pagalbos arba pažymėti tragišką įvykį (pavyzdžiui, pagerbiant žuvusiuosius). Carinės Rusijos priespaudos metu XIX a. ir okupaciniais laikotarpiais XX a. tokių pretekstų išties pakako. Kryžius tapo ne vien tikybos, bet ir tautos pasipriešinimo

okupantams simboliu²⁵, savitu rezistencijos įrankiu. Kryžių statymas buvo uždraustas bemaž per visas okupacijas. Profesorius etnologas V. Milius išskyrė keturis kryžių bei koplytėlių draudimo ir naikinimo etapus: 1) carinės Rusijos okupacija; 2) lenkų Rytų Lietuvos (Vilniaus krašto) okupacija; 3) sovietų okupacija; 4) atgimimo ir atkurtos nepriklausomybės metai²⁶.

XIX a. pabaigoje Lietuvoje dėl jų ilgaamžiškumo drausta statyti metalinius kalvių darbo ar akmeninius kryžius. Leista statyti tik kaimuose ir tik medinius kryžius be įrašų, ženklų ir datų. Tai taip pat sutapo ir su lietuviškos spaudos draudimu.

Tarpukario metais lenkų okupuotoje Rytų Lietuvoje Šv. Kazimiero draugijos skyriai 1930-aisiais (Vytauto Didžiojo paminėjimo metais) ir 1933-iaisiais kaimuose ir bažnytkaimiuose statė jubiliejinius paminklus su lietuviškais įrašais – kryžius, koplytstulpius. Okupantų administracijai tai nepatiko, todėl didesniąją dalį tokių paminklų kareiviai sunaikino²⁷.

Pats plačiausias, planingiausias ir kryptingiausias kryžių ir koplytėlių naikinimas vyko sovietinės okupacijos metais. Jau per pirmąją sovietinę okupaciją šalinti prie visuomeninių pastatų stovėję kryžiai.²⁸

„Pokario metais pakelių kryžiai buvo mėgstamas praeinančių ar pravažiuojančių sribų taikinys. Ypač šaudymas į kryžius padažnėjo ginkluotos rezistencijos pabaigoje, kai sribai nebebijojo partizanų sudrausminimo.“²⁹ Stribus skatino instinktas naikinti visa, ko patys nesugeba sukurti, ko nesupranta ir kas įpareigoja valios pastangų reikalaujančiai elgsenai³⁰. Kryžiai šalinti iš miestelių aikščių, net bažnyčių šventorių, ypač tie, kurie pažymėti nacionaline simbolika ir priminė nepriklausomybės metus. Kryžių statymas net ir ant kalnelių ar pakelėse laikytas antitarybine propaganda. Įspėjimai, tardymai, piniginės baudos, kunigų, nepaklususių įsakymui nugriauti kryžių, perkėlimai – tai vis būdai drausti kryžių statymą. Jau pastatyti kryžiai buvo nupjaunami, sudaužomi, deginami, skandinami vandenyje. Tai dažnai daryta naktį, paslapčia, kad žmonės nepamatytų ir negalėtų priešintis, nors kartais naikinimo akcijų pasitaikydavo ir dieną. Žmonės stengėsi priešintis, nors kovojo be ginklų ir smurto. Statydavo kryžius ir tikėdavosi Dievo palaiminimo. G. M. Martinaitienė pabrėžia didelį tikinčiųjų lietuvių uolumą, nes kartais žmonės stengdavosi nuverstą ir išvežtą kryžių išvogti ir vėl pastatyti kitoje, ne taip matomoje vietoje (kapinėse, medžiais apaugusiame šventoriuje ar pan.)³¹.

Pasitaikydavo atvejų, kai sunaikinto kryžiaus vietoje iškildavo kitas, tačiau naujasis ypač sparčiai būdavo sunaikinamas. Net kapinėse nebeleista statyti kryžių, antkapinius paminklus reikėjo daryti pagal komunalinio ūkio įstaigų parengtus tipinius projektus, tik čia taip aršiai nepersekiota³². Žmonės vis atstatydavo kryžius, pareigūnai vis nugriaudavo.

Pogrindyje leidžiamoje „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikoje“ (LKBK), kurios leidybą bandyta susekti, skelbta daugybė faktų dėl kryžių naikinimo, jų statytojų persekiojimų. Už kryžiaus pastatymą KGB tardydavo ir terorizuodavo žmones.

Keletas pranešimų pavyzdžių:

„Plungė. Naktį iš lapkričio 12 į 13 d. senuose Plungės kapuose bedieviški chuliganai sunaikino apie 30 senų kryžių ir paminklų. Klebonas pranešė milicijai,

bet ši yra bejėgė ką nors padaryti. Pastaruoju laiku Lietuvoje atsirado nauja chuliganizmo rūšis – ideologinis chuliganizmas.“³³

„Pajūralis (Šilalės raj.). Naktį iš lapkričio 19 į 20 d. Pajūralio kapinėse nuversta daugiau kaip 50 kryžių nuo tikinčiųjų kapų. Liūdni ir susimąstę parapijiečiai, pirmadienio rytą susirinkę į kapines, stebėjosi negirdėtu ir neregėtu įvykiu. Tai nauja apgalvota ateistų akcija, tai naujas ateistų metodas įžeisti tikinčiuosius – išniekinti jų mirusius.“³⁴

„Kai 1970 m. kun. V. Čėsna nudažė Barzdų bažnyčią, Šakių rajono vykdomasis komitetas jį taip pat nubaudė administracine bauda, o kai Barzdų bažnyčios šventoriuje pastatė keturis kryžius, tuojau buvo iškeltas į Skriaudžių parapiją.“³⁵

„Kvėdarna (Šilalės raj.). Prie buvusios Kvėdarnos klebonijos stovėjo aukštas, ąžuolinis, meniškais ornamentiniais spinduliais papuoštas kryžius. 1978 m. sausio 17 d. Šilalės raj. Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas P. Baguška atsiuntė Kvėdarnos apylinkės pirmininkui Aloyzui Toleikui tris chuliganus, gavusius po 15 parų arešto: Zigmą Keblą, Antaną Armoną, ir Arvydą Lapinską, kurie nupjovė kryžių, įvertė į Stasio Diglio vairuojamą automašiną ir nuvežę išvertė kapų patvoryje.“³⁶

Žinutės rodo, kad kryžiai sovietmečiu naikinti visoje šalyje kuo įvairiausiai būdais ir priemonėmis. V. Milius išskiria ir ypač pabrėžia tris ypatingus kryžių naikinimo atvejus, pasiekusius vandalizmo lygmenį. Tai Karo muziejaus sodelio Kaune, Kryžių kalno Šiaulių rajone ir Panų kalno Telšių rajone nuniokojimai, autoriaus įvardijami kaip nusiaubimai³⁷. „Nepaisydami draudimų, žmonės statydavo kopyltstulpius ir kryžius slapta, naktimis ar net miškuose. Plačiai žinomame Jurgaičių (Meškuičių) piliakalnyje (Kryžių kalne) įvairiais draudimo laikais kiekvieną naktį iškildavo po kelis naujus kryžius, o tai rodo nepaprastą liaudies meno ir tikėjimo tradicijų gajumą.“³⁸

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę taip pat pasitaikė kryžių ir kitų sakralinių monumentų niokojimo atvejų. V. Milius kaip to priežastį įvardija antivalstybines ir antilietuviškas paskatas, o tik paskui chuliganišką motyvaciją ar siekį pasipelninti. „Lietuviškas kryžius kartu su tauta ėjo tas pačias kalvarijas. Šie procesai atspindi lietuvių etnoso ar atskirų jo dalių politinio, kultūrinio ir religinio gyvenimo sąlygas per pastarąjį pusantro šimto metų. Pagrindinės naikinimo priežastys – terioti jie kaip religinio ir tautinio identiteto pasireiškimai, o pastaraisiais metais – siekiant lengvai įgyjamo pelno.“³⁹

Tautinis kryždirbystės aspektas

Lietuviški kryžiai pasirinkti ir reprezentuoti Lietuvą pasaulinėse parodose. Elvyda Lazauskaitė, rašydama apie Pasaulinėje Paryžiaus parodoje 1900 m. rengtą lietuvių ekspoziciją, mini ypatingą šio renginio svarbą lietuvių tautai, nes carinėje priespaudoje buvusi Lietuva siekė ne tik atkreipti dėmesį ir garsinti lietuvių tautą bei jos kultūrą, bet ir iškelti į tarptautinę erdvę spaudos draudimo ir persekiojimų klausimus. Kaip lietuviškos kultūros atspindys ir lietuviškumo simbolis parodoje tarp kitų etnografinių eksponatų

išdėlioti ir kryždirbystės pavyzdžiai. Autorė pateikia nuorodą į Jono Žilinskio 1902 m. sudarytą „Albumą lietuviškos parodos Paryžiuje“ ir pažymi, kad parodos organizatoriai liko labai patenkinti savo darbu, nes „pasaulis atkreipė dėmesį į Lietuvą ir „gyvą, energišką, pilną karštos vilties“ lietuvių tautą su meniškais kryžiais ir „drožliavinėmis šventųjų statulėlėmis“⁴⁰. Taip pat minima, jog Lietuva imta vadinti „ypatinga kryžių šalimi“ ar „Šventa Dievo žeme“⁴¹. Kita svarbi Lietuvai tarptautinė paroda – 1925 m. gegužę–spalį Monzone, Italijoje, vykusii II tarptautinė dekoratyviojo meno paroda. Lietuva pirmą kartą dalyvavo kaip savarankiška valstybė ir pristatė liaudies meną, kryždirbystę. Teigiama, kad iš M. K. Čiurlionio galerijos rinkinių atrinkta geriausių eksponatų: geležinių kryžių viršūnių, medžio drožinių, liaudies skulptūrėlių, audinių (juostų, prijuosčių), pluoštas išdidintų paties A. Varno stogastulpių, kopyltstulpių ir garsaus dievdirbio Vinco Svirkio kryžių nuotraukų⁴². Lietuvių ekspozicija minėtoje parodoje aprašoma taip: „Lietuvių liaudies menui buvo skirtos 2 apatinio aukšto salės. Jų palubės buvo išpuoštos tautiniais motyvais – pasikartojančiais tulpių, kryžių viršūnių ir stilizuotų aguonų žiedais; ant vienos salės lubų pavaizduoti Vyčio ir Gedimino stulpų ženklai.“⁴³ Minima, jog eksponuota 80 kryžių nuotraukų. Taip pat ir medinių stogastulpių, kopyltstulpių. Šie duomenys rodo, kad visų pirma kryždirbystė laikyta ne tik labai svarbia liaudies meno šaka, bet kuklaus kaimo dievdirbio sukurtas kryžius buvo tapęs įrankiu išreikšti lietuvių tautinę tapatybę – tapęs lietuvių tautinio identiteto simboliu. Parodos lankytojus ypač stebino lietuviškų kryžių formų, papuošimų įvairovė ir gausa, kas daro minėtus liaudies kūrinius unikalius, išsiskiriančius iš kitų tautų ir ypač tinkamus tautinio identiteto raiškiai ar netgi politinei ir diplomatinei kovai už tautos interesus. „Sovietmečiu žmonės metaforomis simbolizavo nacionalinius jausmus ir puoselėjo etninį, tautinį identitetą.“⁴⁴ R. Merkienė pažymi, jog ypač nutautėjimo grėsmės akivaizdoje Lietuvos šviesuomenė bandė išlaikyti lietuviybę, etninės kultūros pagrindu modeliuodama kaimiškus lietuviybės simbolius, bandydama juos atgaivinti ir įtvirtinti buityje⁴⁵, tai gana sėkmingai pavyko nuo pat XIX a. vidurio ir per visą XX a. „Krikščioniškoji religinė idėja ir ją išreiškiantys kryžiai dažnai virsdavo svarbiu tautinės kovos, o šiais laikais – atgimimo simboliu.“⁴⁶

Kaip simbolinis ženklas, kryžius buvo vienas iš lietuvių tautinio tapatumo palaikymo būdų ir išėivijoje. Užsienio šalyse lietuvių statytų kryžių ypač padaugėjo po II pasaulinio karo, kai šie paliko tėvynę per emigraciją. „Prievartinis atskyrimas nuo tėvynės, gimtųjų vietų skatino simbolių objektų poreikį. Labai greitai tokiu objektu tapo lietuviškas kryžius, stogastulpis ar kopyltstulpis.“⁴⁷ Išėivijoje prigijo ir interjere naudojamos Lietuvos sodybose ir pakelėse stovėjusių sakralinių mažosios architektūros paminklų miniatiūrinės versijos. Prie lietuvių parapijų, bendruomenės namų, lietuvių gyvenamųjų namų statyti dideli kryžiai, kopyltstulpiai. Jie buvo kaip prisiminimas apie gimtąjį kraštą, tarsi gimtinės simbolis. Į šiuos dirbinius dažnai įpindavo lietuviškumo ženklų (Vyčio herbą, Gedimino stulpus, Gedimino kalną su pilimi, Aušros Vartų Mariją), kurie dar labiau sustiprindavo tėvynės ilgesį ir liudijo pasauliui jos laisvės viltį.

XX a. tautiškumo ženklai lietuvių kūryboje rodė žmonių reakciją į politines sąlygas, skatinusias reikšti nacionalinius jausmus, išlaikyti tautinį identitetą. Liaudies kūrėjas tai darė savitai perteikdamas savo žinomą tradiciją. Lietuviai kuria lietuviškas skulptūras, audinių raštus, įvairius papuošalus, suvenyrus ir

kitus liaudies meno dirbinius, rodydami savo nacionalinius jausmus per kovas su lenkų okupacija, tarpukario metais ir Atgimimo laikotarpiu po 1990-ųjų, Lietuvos Respublikai atgavus nepriklausomybę.⁴⁸

Kryždirbystėje atsirado naujų simbolių, kuriuos lėmė istoriškai susiklosčiusi politinė situacija Lietuvoje, praradusioje savo valstybingumą. Gausiai dekoruotų kryžių kompozicijose atsirado įlaužti ar visai nulaužti kryžiai, grandinės, varpai, klūpanti po kryžiumi ir skausmingai rankas iškėlusi lietuvaitė (tarsi kenčianti pati Lietuva), po kryžiaus našta palinkęs lietuvis. Šie nauji simboliai turėjo atspindėti ir atskirų žmonių, ir visos tautos kančias bei netektis.

S. Urbonienė, tyrinėjusi lietuviškų kryžių statymo tradiciją Amerikoje, pažymi, kad „lietuviai pabėgėliai, siekdami adaptuotis naujoje šalyje, kūrė savo šalį, namus simboli-zuojančius objektus, padedančius jiems išlaikyti ryšį su tėvyne“⁴⁹. Išeiviams tai buvo ne tiek religingumo, kiek tautinio identiteto – lietuviškumo – ženklas. Statomais kryžiais jie taip pat siekė palaikyti jaunosios kartos lietuviškumą, garsinti Lietuvos vardą pasaulyje, atkreipti dėmesį į šalies situaciją tarptautiniu mastu. 1964 m. lietuviškas stogastulpis pristatytas Niujorko pasaulinėje parodoje: „toks paminklas geriausiai išreiškia Lietuvos kančias ir rodo lietuviško liaudies meno turtingumą bei originalumą, ir dėl to, kad pasaulyje Lietuva žinoma kaip Kryžių žemė.“⁵⁰ Išeivijoje dar labiau sustiprinta kryžiaus kaip kovos už lietuvių simbolio prasmė – jis turėjo demonstruoti lietuviškumą, pasauliui priminti okupuotą Lietuvą, išreikšti viltį dėl jos laisvės.

Tautinės ir religinės tapatybės ženklai Kryžių kalne

Anksčiau aptarta lietuviško kryžiaus kaip tautinio identiteto ženklo simbolika ir prasmė, bet niekur kitur nėra tokios lietuviškų kryžių gausos kaip Jurgaičių piliakalnyje, garsėjančiame kaip Kryžių kalnas. Kryžiai čia gausiai statomi nuo XIX a. vidurio, nors dažniausiai drausta tai daryti. Ši ypatinga vieta kilo iš papročio svetur mirusiam šeimos nariui statyti kryžių, kai dėl draudimų, įsigaliojusių po 1863 m. sukilimo ir galimų persekiojimų bei represijų, tapo pavojinga statyti kryžius prie sodybų. Po minėto sukilimo ant kalno ėmė atsirasti vis daugiau ir daugiau kryžių, formavosi tyli, anonimiška ir dvasinga aplinka. Carinė Rusijos administracija draudė statyti kryžius, sovietmečiu kryžiai ypač nuožmiai naikinami – kapojami, deginami, verčiami buldozeriais ir traktoriais. Minimos penkios kryžių naikinimo akcijos: 1961 m. balandžio 5 d., 1973 m. balandžio 26 d., 1974 m. lapkričio 23 d., 1974 m. gruodžio 25 d. ir 1976 m. vasarą nugriauta viskas ir nukasta dalis kalno. Visgi valdžios kova prieš kryžių statymą liko bevaisė. Kryžių statymas buvo kaip socialinio, nacionalinio protesto forma⁵¹.

Kaip savo laiku kryžiuočiai žemaičius vadino „pagonystės skydu“, taip dabar, matant Lietuvą perpildytą savotiškais mediniais kryžiais, tektų ją vadinti „krikščionybės skydu“. Taip maždaug ir buvo, kaip Lietuvą pradėjo spausti stiprios rusų valdžios ištautinimo, supravoslavavimo replės. Kad šis rusų darbas sėkmingai vyktų, jie turėjo iš pat šaknų išrauti tautines lietuvių tradicijas. Šios gi, gal, stipriausiai laikėsi kryžių statymo paprotį.⁵²

Įrašai ant daugelio kryžių mena trėmimus į Sibirą, žuvusius už Lietuvos laisvę partizanus, kančias ir mirtis siekiant politinės ir religinės laisvės⁵³. Daugelis krikščionių ir šiaip turistų Kryžių kalną lanko ne tik kaip sakralinį objektą, bet ir kaip tautos dvasios, tautiškumo saviraiškos simbolį⁵⁴. Iš paliktų įrašų, dedikacijų galima spręsti apie kryžių statymo paskatas.

Keletas įrašų ant kryžių pavyzdžių:

„Jėzau, gelbėk ir vienyk mus, lietuvius“ (Antanas Mikalajūnas iš Los Angeles, 1991)

„Viešpatie, apsaugok Lietuvą nuo tremčių“ (Kėdainių tremtiniai, 1989)

„Kentėję-žuvę Sibire, amžiams likite gyvi“ („Atžalynas“ ansamblio šokėjai ir tėvai, Toronto, Kanada)

„Šviesiam Martyno Piktornos iš Kryžbarko atminimui. Viešpatie, globok ir saugok“

„Ir nelaužyk sau rankų kaip beržo šakas kad laužo užrūstintas vėjas. Motinoms, palaidotoms Sibiro žemėje“ (1941)

„Viešpatie, priglausk tremtyje žuvusius tėvelius“ (1941)

„Ačiū Tau, Dieve, už sugrąžintą sveikatą, kad aš vėl galiu džiaugtis Tavo pasauliu“

„Jėzau, saugok Lietuvą ir zarasiečius nuo sielos ir kūno pavojų“ (1990)

„Skambink per amžius vaikams Lietuvos – tas laisvės nevertas, kas negina jos“ (1991-ųjų savanoriai)

„Šv. Tėve, palaimink Lietuvos kančias Jos prisikėlimui“ (1993 Šeduvos parapija)

„Apsaugok, Aukščiausias, tą mylimą šalį, kur gimėm, užaugom, kur tėvų ir bočių kapai“

„Dėkojame, kad išlikome“ (Irkutsko tremtinių jaunimas, 1991)

„Dieve, saugok mus ir atgimstančią Tėvynę Lietuvą“⁵⁵

Asmeniniai įrašai – asmens, šeimos intymus pokalbis su Dievu, prašant sveikatos, palaiminimo, gero gyvenimo, taip pat už visa tai dėkojant. Daugybė kreipinių yra visuomeniškesni, susiję su tauta ir Lietuvos valstybe, jos skausmingu likimu ir gerovės jai linkėjimu. Tekstai įvairiomis kalbomis, ne tik katalikiški, atskleidžia tapatybės raiškos daugiareikšmiškumą Kryžių kalne, nors čia daugiausia kalbėta apie lietuvišką tapatybę. V. Purnas apie Kryžių kalną rašė: „Daugybėje kryžių slėpėjo ir liaudies skausmų, ir vargų paguodos vieta. Daug tūkstančių kadaise valdžios persekiojamų arba jų giminių ten nešė ir statė kryželius, savo vargų simbolius. Jie buvo liudininkai daugelio skausmų ir ašarų.“⁵⁶ Anksčiau cituoti ir daugelis Kryžių kalne randamų visuomeninių įrašų ant kryžių ir kopyltstulpių liudija lietuvių tautos istoriją, ypač jos rezistencines kovas, todėl galima teigti, kad ir Kryžių kalnas – itin svarbi vieta tautai, nes tai tautinio identiteto raiškos simbolis. Prof. A. Motuzas pažymi, jog Kryžių kalnas savo religine kilme gali būti ne tik lietuvių, bet taip pat ir lenkų kovos už religinę bei tautinę laisvę simbolis⁵⁷. „Daug žmonių Kryžių kalną gerbia ne tik kaip religinį objektą, bet ir kaip tautos dvasios, tautiškumo,

laisvės simbolį.⁵⁸ Kryžių statytojų atkaklumas, maldų intencijų turinys rodo, kad Kryžių kalnas yra lietuvių tautos maldų ir maldavimų vieta, viso pasaulio krikščionių tikėjimo Dievu ir meilės kryžiui kalnas – tikėjimo ir ypač vilties simbolis. P. Galaunė apie lietuvių kryžius rašė: „Ar mes juos imsime etnografiniu, ar kulto, ar psichologijos atžvilgiu, visada jie lieka giliausias, neišsemiamas ir tyriausias šaltinis lietuvių sielai pažinti. Kiekvienu atžvilgiu kalbėdami apie mūsų kryžius, galime tiek daug pasakyti apie lietuvių tautą, kiek daug ji įdėjo savo į jų turinį.“⁵⁹ Tą patį galima teigti apie Kryžių kalną, nes tai ypatinga kryžių šventovė, atspindinti lietuvių religinį ir tautinį sąmoningumą.

Išvados

1. Lietuviški kryžiai yra saviti ir išskirtiniai savo forma, pagražinimų gausa, menine raiška ir simbolių įvairove. Dalis lietuviškuose kryžiuose naudojamų motyvų ne krikščioniškos kilmės, bet paveldėti iš senosios, ikikrikščioniškosios lietuvių kultūros, todėl kryžiai yra saviti ir išskirtiniai tarp liaudies meno objektų.

2. Lietuviški liaudiški memorialiniai paminklai – kryžiai, koplytstulpiai, stogastulpiai – turėjo didelę socialinę reikšmę Lietuvos žmonių dvasiniam gyvenimui, etinei laikysenai, estetinio jausmo formavimuisi, ypač okupacijų metais.

3. Kryžiai – ne tik Lietuvos kraštovaizdžio puošmena, bet ir dvasinis bei etinis žmonių turtas. Kryžių statymas – lietuvių tautos religinės ir tautinės saviraiškos reiškinys. Tai kartu ir rezistencinės, dažnai anonimiškos kovos fenomenas.

4. Sugriežtinus draudimą statyti kryžius, ėmus juos niokoti, kryžių statymo paprotys tapo pilietinio neklusnumo forma. Draudimai sukėlė dar didesnę religinį, o ypač tautinį antagonizmą. Kryžiai tapo savotišku rezistenciniu įrankiu kovoje už Lietuvos laisvę.

5. Kryžių kalnas liudija lietuvių tautos religinį ir tautinį sąmoningumą. Tautinį identitetą atspindi atkaklus kryžių statymas draudimo metais, intencijų įrašų turinys. Kryžius yra tapę tautos laisvės simboliu.

NUORODOS

- ¹ Savoniakaitė V. Tapatybė // Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija / sud. V. Savoniakaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla. 2011. P. 389.
- ² Šutinienė I. Lietuvių tautinė tapatybė globalizacijos kontekstuose: raiška ir kaitos tendencijos // Filosofija. Sociologija. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija. 2006. Nr. 2. P. 19.
- ³ Trinkūnas J. Etniškumas ir tautiškumas lietuvių kultūroje // Lietuvos sociologija amžių sandūroje: straipsnių rinkinys / sud. A. Vosyliūtė. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas. 2001. P. 219–224.
- ⁴ Roepstorff A., Simoniukštytė A. Modernus lietuviškasis identitetas – šimtmetį at/kuriama tradicija // Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas. 2001. Nr. 1 (10). P. 145–166.
- ⁵ Čepaitienė A. Atgaivinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta // Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas. 2001. Nr. 1 (10). P. 167–198.
- ⁶ Advilonienė Ž. Religinis tapatumas ir religingumas posovietinėje Lietuvoje. Sociologinis žvilgsnis // Filosofija. Sociologija. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla. 2005. Nr. 4. P. 12–20.

- ⁷ *Galaunė P.* Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. Kaunas: L.U. Humanitarinių mokslų fakultetas. 1930. P. 101.
- ⁸ *Kontrimas Č.* Lietuvos geležiniai kryžiai. Vilnius: Mintis. 1991. P. 28.
- ⁹ Ten pat. P. 28.
- ¹⁰ Ten pat. P. 29.
- ¹¹ *Galaunė.* Lietuvių liaudies menas. Ten pat. P. 130.
- ¹² Ten pat. P. 104.
- ¹³ Ten pat. P. 111.
- ¹⁴ *Galaunė P.* Lietuvių kryžiai. Kaunas: Čiurlionies galerija. 1926. P. 3.
- ¹⁵ *Kontrimas.* Ten pat. P. 30.
- ¹⁶ *Martinaitienė G. M.* Lietuvos kryždirbiai ir kryždirbystė XX a. pervartose. Vilnius: Savastis. 2010. P. 50.
- ¹⁷ *Stravinskas A.* Krikščioniškoji lietuviško kryžių simbolika // LKMA suvažiavimo darbai. Vilnius. 1996. T. XVI. P. 236.
- ¹⁸ *Savoniakaitė.* Tapatybė // Ten pat. P. 389.
- ¹⁹ Ten pat. P. 391.
- ²⁰ *Savoniakaitė V.* Lietuvybės simboliai // Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija. Ten pat. P. 228.
- ²¹ *Merkienė R.* Etninė kultūra ir lietuviybės simboliai. Konferencijos medžiaga // Etninė kultūra ir tautinis atgimimas / sud. R. Merkienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas. 1994. P. 62.
- ²² Ten pat. P. 55.
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ *Martinaitienė.* Ten pat. P. 50.
- ²⁵ *Kontrimas.* Ten pat. P. 29.
- ²⁶ *Milius V.* Kaip Lietuvoje drausti ir naikinti kryžiai // Liaudies kultūra. 1995. Nr. 5. P. 13.
- ²⁷ Ten pat.
- ²⁸ Ten pat.
- ²⁹ Ten pat.
- ³⁰ *Martinaitienė.* Ten pat. P. 75.
- ³¹ Ten pat. P. 76.
- ³² *Milius.* Ten pat. P. 14.
- ³³ LK BK. 1979. T. 5. P. 278.
- ³⁴ Ten pat. P. 277.
- ³⁵ LK BK. 1975. T. 2. P. 328.
- ³⁶ LK BK. 1979. T. 5. P. 54–55.
- ³⁷ *Milius.* Ten pat. P. 14.
- ³⁸ *Kontrimas.* Ten pat. P. 29.
- ³⁹ *Milius.* Ten pat. P. 14.
- ⁴⁰ *Lazauskaitė E.* Lietuviai parodose // Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija. Ten pat. P. 223.
- ⁴¹ Ten pat.
- ⁴² Ten pat.
- ⁴³ Ten pat. P. 224.
- ⁴⁴ *Savoniakaitė.* Ten pat. P. 226.
- ⁴⁵ *Merkienė.* Ten pat. P. 58.
- ⁴⁶ *Stravinskas.* Ten pat. P. 263.

- ⁴⁷ *Urbonienė*. Kryždirbystė išėivijoje: religingumo ir/ar lietuviškumo manifestacija // Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas. 2012. Nr. 12 (21). P. 54.
- ⁴⁸ *Savoniakaitė*. Lietuvybės simboliai // Ten pat. P. 226.
- ⁴⁹ *Urbonienė*. Ten pat. P. 55.
- ⁵⁰ Ten pat. P. 61.
- ⁵¹ *Puronas V.* Kryžių kalnas: paslaptys, legendos, padavimai. Šiauliai: Momentas. 1991. P. 17.
- ⁵² *Galaunė*. Lietuvių liaudies menas. Ten pat. P. 132.
- ⁵³ *Čapas E.* Apmąstymai apie bendražmogišką Kryžių kalno svarbą // Kryžių kalno istorinė raida ir jo išlikimo problemos: tarptautinės konferencijos medžiaga. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus. 2000. P. 166.
- ⁵⁴ *Bučas J.* Kryžių kalnas: reikšmė, panauda, apsauga // Žiemgala. 2001. Nr. 2 // <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20012/kryziu-kalnas-reiksme-panauda-apsauga>. Žiūrėta 2013-06-07.
- ⁵⁵ Kryžių kalnas: fotografijų albumas. Šiauliai: Šiaulių vyskupijos ekonomo tarnyba. 2000. P. 24–48.
- ⁵⁶ *Puronas*. Ten pat. P. 32.
- ⁵⁷ *Motuzas A.* Kai kurie Lietuvos ir Lenkijos katalikiškos kultūros sąlyčiai // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2004. Nr. 12 (40). P. 222.
- ⁵⁸ *Motuzas A.* Kryžių kalno apeiginiai papročiai // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2004. Nr. 13 (41). P. 189.
- ⁵⁹ *Galaunė*. Lietuvių liaudies menas. Ten pat. P. 102.

LITERATŪRA

1. *Advilonienė Ž.* Religinis tapatumas ir religingumas posovietinėje Lietuvoje. Sociologinis žvilgsnis // Filosofija. Sociologija. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla. 2005. Nr. 4. P. 12–20.
2. *Bučas J.* Kryžių kalnas: reikšmė, panauda, apsauga // Žiemgala. 2001. Nr. 2 // <http://www.ziemgala.lt/lt/zurnalas-ziemgala/ziemgala-20012/kryziu-kalnas-reiksme-panauda-apsauga>. Žiūrėta 2013-06-07.
3. *Čapas E.* Apmąstymai apie bendražmogišką Kryžių kalno svarbą // Kryžių kalno istorinė raida ir jo išlikimo problemos: tarptautinės konferencijos medžiaga. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus. 2000. P. 164–169.
4. *Čepaitienė A.* Atgaivinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta // Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas. 2001. Nr. 1 (10). P. 167–198.
5. *Galaunė P.* Lietuvių kryžiai. Kaunas: Čiurlionies galerija. 1936.
6. *Galaunė P.* Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. Kaunas: L.U. Humanitarinių mokslų fakultetas. 1930.
7. *Kontrimas Č.* Lietuvos geležiniai kryžiai. Vilnius: Mintis. 1991.
8. Kryžių kalnas: fotografijų albumas. Šiauliai: Šiaulių vyskupijos ekonomo tarnyba. 2000.
9. *Lazauskaitė E.* Lietuviai parodose // / sud. V. Savoniakaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla. 2011. P. 221–224.
10. *Martinaitienė G. M.* Lietuvos kryždirbiai ir kryždirbystė XX a. pervartose. Vilnius: Savastis. 2010.
11. *Merkiėnė R.* Etninė kultūra ir lietuviybės simboliai. Konferencijos medžiaga // Etninė kultūra ir tautinis atgimimas / sud. R. Merkiėnė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas. 1994. P. 55–69.
12. *Milius V.* Kaip Lietuvoje drausti ir naikinti kryžiai // Liaudies kultūra. 1995. Nr. 5. P. 13–15.
13. *Motuzas A.* Kai kurie Lietuvos ir Lenkijos katalikiškos kultūros sąlyčiai // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2004. Nr. 12 (40). P. 214–224.

14. *Motuzas A.* Kryžių kalno apeiginiai papročiai // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2004. Nr. 13 (41). P. 189–208.
15. *Puronas V.* Kryžių kalnas: paslaptys, legendos, padavimai. Šiauliai: Momentas. 1991.
16. *Roepstorff A., Simoniukštytė A.* Modernus lietuviškasis identitetas – šimtmetį at/kuriama tradicija // Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas. 2001. Nr. 1 (10). P. 145–166.
17. *Savoniakaitė V.* Lietuviybės simboliai // Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija / sud. V. Savoniakaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla. 2011. P. 225–228.
18. *Savoniakaitė V.* Tapatybė // Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija / sud. V. Savoniakaitė. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla. 2011. P. 389–392.
19. *Stravinskas A.* Krikščioniškoji lietuviško kryžių simbolika // LKMA suvažiavimo darbai. Vilnius. 1996. T. XVI. P. 253–264.
20. *Šutinienė I.* Lietuvių tautinė tapatybė globalizacijos kontekstuose: raiška ir kaitos tendencijos // Filosofija. Sociologija. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija. 2006. Nr. 2. P. 18–26.
21. *Trinkūnas J.* Etniškumas ir tautiškumas lietuvių kultūroje // Lietuvos sociologija amžių sandūroje: straipsnių rinkinys / sud. A. Vosyliūtė. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas. 2001. P. 219–224.
22. *Urbonienė S.* Kryždirbystė išseivijoje: religingumo ir/ar lietuviškumo manifestacija // Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas. 2012. Nr. 12 (21). P. 51–74.

Gauta: 2014 05 15

Parengta spaudai: 2014 06 04

Jolanta KONTRIMAITĖ

CROSS IN THE SYMBOLICS OF LITHUANIAN NATIONAL IDENTITY

S u m m a r y

Lithuania has experienced historical periods of losing and restoring the statehood, which resulted in social and cultural changes. Lithuanians have a lot of options and necessity to express their national identity in various forms and ways. Various spiritual and material culture objects have become symbols of national identity. Folk artists created crosses that were built not only in churches, churchyards, cemeteries, but also in villages, towns, streets, in front of public buildings, roadsides, picturesque places on hills or near springs. The cross has gained polysemous importance in particularly difficult historical periods during occupation.

The object of the research – crosses created by Lithuanian folk artists. The aim is to look in crosses created by folk artists as a definition of national identity symbol. Objectives: 1) to discuss the originality and exclusivity of Lithuanian crosses; 2) to reveal the cross as becoming the symbol of Lithuanian identity; 3) to reveal the importance of the cross as Lithuanian symbolic tool for resistance during the periods of occupation; 4) to discuss the value of the Hill of Crosses as religious and national symbol of consciousness. Methods: literary analysis, synthesis and interpretation.

The presented problem is the twofold nature of the symbolism of the cross: Lithuanian cross is not only religious symbol, but also that of national identity.

The main conclusion indicates that Lithuanian crosses are unique and distinctive in their form, details of artistic expression and variety of characters. Part of symbols used in Lithuanian crosses are of non-Christian origin, but inherited from the ancient pre-Christian Lithuanian culture; therefore the crosses are even more distinctive and particularly exclusive folk art objects. Lithuanian folk memorials – crosses, shrines, roofed posts (*stogastulpiai*) – had great social significance to Lithuanian people's spiritual life, ethical attitude, formation of sense of aesthetics, in particular during the periods of occupation. Crosses are not only Lithuanian landscape decorations, but also spiritual and ethical assets. The erection of crosses is the phenomenon of

Lithuanian religiosity and especially of national freedom. It is the phenomenon of resistance which often was anonymous. The reinforcement of the ban on the building of crosses and the destruction of crosses gave to the tradition of erecting crosses the nature of civil disobedience, and caused an even greater religious and especially national antagonism. Crosses became a tool for resistance in the fight for the freedom of Lithuania.

The Hill of Crosses reveals Lithuanian religious and national consciousness, in which the national identity is expressed through the persistent erection of the cross in the period of prohibition and through the content of intentions. The Hill of Crosses has become the symbol of the nation's freedom.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: kryžius, kryždirbystė, Kryžių kalnas, lietuvių tautinis identitetas, tapatumo raiška, simbolika.

KEY WORDS: cross, cross-making, the Hill of Crosses, Lithuanian national identity, expression of identity, symbolics.

Jolanta KONTRIMAITĖ – religijos mokslų (krikščioniškosios pedagogikos) bakalaurė, socialinės antropologijos magistrė. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kultūrų studijų ir etnologijos katedros doktorantė rengia disertaciją tema „Kryžių kalno pamaldumo fenomenas Lietuvoje: tarp tradicijos ir naujovių“ El. paštas j.kontrimaite@hmf.vdu.lt.

Jolanta KONTRIMAITĖ – bachelor of religious sciences (Christian education), master degree in social anthropology. PhD student writes the dissertation “The Piety phenomenon of the Hill of Crosses in Lithuania: between tradition and innovation” in the Faculty of Humanities of the Department of Cultural Studies and Ethnology at Vytautas Magnus University. E-mail: j.kontrimaite@hmf.vdu.lt.